

ÖSSZEFOGLALÓ SZAKMAI JELENTÉS

Témavezető neve: Dr. Kerezsi Klára
A téma címe: “A helyreállító igazságszolgáltatás lehetőségei a bűnözés kezelésében”
A kutatás időtartama: 2002-2006

„A helyreállító igazságszolgáltatás lehetőségei a bűnözés kezelésében” c. 2002-2006. év között lefolytatott kutatás több elemből épült fel:

1. A gyakorlati szakemberek véleményének feltárása részben regionális helyzetfeltáró szakmai munkamegbeszélések keretében, részben empirikus kutatás lefolytatásával.
2. A kutatás témakörében tanulmány készítése, részben a helyreállító igazságszolgáltatás elméleti problémáinak körülhatárolására, részben e kérdéskörrel kapcsolatos anyagi és eljárásjogi kérdések elemzésére.
3. A helyreállító igazságszolgáltatás témakörében empirikus kutatások lefolytatása.

A kutatás 2002-ben kezdődött és 2006-ban fejeződött be. Kutatási projektünk alapvetően a projektervben tervezettnek megfelelően zajlott, objektív külső okok miatt azonban egy évet csúszott. A témavezető 2003. augusztusa és 2004. októbere között megbízott tanszékvezetői megbízatása, illetve az akadémiai doktori disszertációjának elkészítése, továbbá több, nagyobb volumenű kutatási projekt munkaköri feladatként történő elvégzése miatt kezdeményezte a kutatás átütemezésének engedélyezését, amelyhez a Társadalomtudományi Kollégium Elnökének jóváhagyásával az Állam- és Jogtudomány-Politikatudomány Zsűri Elnöke hozzájárult. A témavezető kérte annak engedélyezését is, hogy a kutatás keretében tervezett empirikus felmérést más kutatási módszerrel folytathassa le, mivel az OTKA kutatásokat is érintő jelentős mértékű elvonások miatt a tervezett módszerrel nem volt lebonyolítható az empirikus felmérés. A kutatási módszer megváltoztatásához a témavezető az engedélyt megkapta, így a kutatás lefolytatására ugyancsak kérdőíves technikával, de közvélemény-kutató cég panelvizsgálatához kapcsolódva került sor 2005-ben. Az előbbieket miatt a 2004. évre tervezett kutatási tevékenységek lefolytatására 2005. év folyamán kerül sor, az eredetileg tervezett hónapos ütemezésnek megfelelően.

I. A kutatási projektben résztvevő kutatók:

A kutatásban a kutatásvezetőn kívül 3 kutató vett részt, a kutatási feladatoktól függő eltérő intenzitással. A kutatási projekt keretében a kutatásvezető az empirikus kutatási feladatok teljesítése mellett elméleti tanulmányt is készített, egy résztvevő kutató empirikus kutatási feladatot teljesített, két résztvevő kutató pedig tanulmányt írt. 2006-ban újabb kutató bevonására került sor. A kutató az ELTE ÁJK Kriminológiai Tanszékének nappali tagozatos doktorandusz hallgatója, akinek kutatási témája kapcsolódik a helyreállító igazságszolgáltatás témaköréhez.

Kutatásvezető:

Dr. Kerecsi Klára, egyetemi docens, kandidátus, ELTE ÁJK Kriminológiai Tanszék

Résztvevő kutatók:

Dr. Víggh József, emeritus professzor, akadémiai doktor, ELTE ÁJK Kriminológiai Tanszék

Dr. Barabás Andrea Tünde, ov., kandidátus, OKRI

Dr. Kiss Anna, tud.mtars, OKRI

Dr. Gyóry Csaba, doktorandusz-hallgató, ELTE ÁJK, Kriminológiai Tanszék

II. Szakmai munkamegbeszélések

A kutatás első fázisában a helyreállító igazságszolgáltatás (Restorative Justice/RJ) eszközrendszerének hazai ismertségét térképeztük fel két regionális szakmai workshop segítségével. A munkamegbeszéléseket a büntető igazságszolgáltatás jelenlegi szereplői (rendőr, ügyész, bíró, pártfogó, bv. nevelő) számára szerveztük, azzal a céllal, hogy

- (1) bemutassuk a helyreállító igazságszolgáltatást, mint a bűnözéskezelés új eszközrendszerét (mediáció, jóvátétel, konfliktuskezelés), és a szakemberekkel megvitassuk az alkalmazás lehetőségeit. Ezt azért is szükségesnek láttuk, mert a 2001. március 15-én meghozott EU Bizottságának Kerethatározata (EU Council Framework Decision) 10. cikke szerint az Unió tagállamoknak keresniük kell a lehetőségeket a mediáció eszközének a büntető ügyekben történő alkalmazására. A Kerethatározat végrehajtásának határideje 2006. március 15.
- (2) Az új Büntetőeljárás törvény a diverzió új formáját vezette be a jóvátételi eltereléssel, mely körben hasznosulhatnak a helyreállító igazságszolgáltatás működéséről rendelkezésre álló ismeretek.

- (3) A munkamegbeszéléseken felmértük, hogy a büntető igazságszolgáltatásban dolgozó szakemberek hogyan vélekednek ezekről az eszközökről, és milyen területeken, és mely bűncselekmények kezelésére látják ezeket az eszközöket alkalmazhatónak.

Az első munkamegbeszélésen 46 fő (ügyész, bíró, pártfogó felügyelő, gyermekvédelmi szakember, rendőr) vett részt a budapesti és a Pest megyei régióból. A munkamegbeszélésen dr. Barabás A. Tünde adott tájékoztatta a szakembereket az OTKA kutatás céljairól és fázisairól. A helyreállító igazságszolgáltatás eszközök közül bemutatta a mediáció elméletét és gyakorlatát, valamint a külföldi kutatások típusait és eredményeit. A munkamegbeszélés második szakaszában ún. szabad asszociációs tréning keretében a résztvevők 6-8 fős csoportokban fogalmazták meg gondolataikat a helyreállító igazságszolgáltatás központi fogalmairól, pl. reszocializáció; jóvátétel; érdekek a tárgyalóteremben; elkövetői szükségletek; reszocializáció, igazság, bűn-büntetés, stb. Az asszociációs tréning keretében eseti példák segítségével sor került az egyes fogalmak megbeszélésére és a gyakorlati alkalmazás lehetőségeinek megvitatására is. A tréning lezáró fázisában a résztvevő kutatók mondták el reflexióikat a felmerült kérdésekről és problémákról. A munkamegbeszélés harmadik részében dr. Kerecsi Klára tartott előadást a helyreállító igazságszolgáltatás mediáción kívüli eszközeiről, és a hazai alkalmazási lehetőségekről, különösen az új Be. adta lehetőségek kihasználásáról. A munkamegbeszéléssel kapcsolatos terepkoordinációt, a cateringet, a helyszín biztosítását és berendezését, valamint a technikai eszközöket, hangosítást, jegyzőkönyvezést, stb., továbbá az ülés moderálását a Budapesti Szociális Forrásközpont biztosította. A munkamegbeszélésről a média is beszámolt, dr. Kerecsi Klára adott interjút a Magyar Rádió hírműsorának.

A második munkamegbeszélést a Kecskeméti Városi Bíróság Könyvtártermében tartottuk, amelyen 17 szakember vett részt, a dél-alföldi régióban dolgozó pártfogó felügyelők, bv. bírók, gyermekvédelmi szakemberek, ügyészek köréből. Az ülést dr. Kerecsi Klára moderálta. Dr. Barabás A. Tünde ezen a fórumon is tájékoztatta a résztvevőket az OTKA kutatás céljairól és szakaszairól, majd ismét a szabad asszociáció módszerével került sor a helyreállító igazságszolgáltatás központi fogalmainak megbeszélésére. Érdekes eleme volt a tréningnek a hazai szakemberek „ellenállása” a helyreállító igazságszolgáltatás eszközeinek felnőtt korú elkövetők ügyeiben történő alkalmazásával szemben. A workshop összefoglalása és értékelése során a moderátor számos külföldi példával élt, amely a RJ eszközök hatékonyságát bizonyítja. A munkamegbeszélés harmadik részében dr. Kerecsi Klára tartott előadást a helyreállító igazságszolgáltatás lehetséges alkalmazási lehetőségeiről a hazai

viszonyok között. A munkamegbeszélésről a helyi média is beszámolt, dr. Kerezi Klára adott interjút a Kecskeméti Városi Televíziónak.

III. Empirikus kutatások

III.1. „Fiatal bűnelkövetők véleménye a helyreállító igazságszolgáltatásról”

Az empirikus kutatás lefolytatására 2003. március-május hónapokban került sor. A kutatás keretében kérdőíves felméréssel három büntetés-végrehajtási intézetben fogva tartott, ill. szabadlábon lévő és pártfogás alatt álló elítélt fiatalok körében mértük fel az elkövetett bűncselekmény káros következményeinek helyreállítására irányuló hajlandóságot. A kérdőíves felmérés lefolytatásával a Jogklinika és Street Law Oktatási és Kutatási Alapítványt bíztuk meg, s a szerződésben kikötöttük, hogy a kérdezőbiztosi feladatokat az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán tanuló és az Utógondozói Jogklinika programban résztvevő hallgatók végezzék. Ennek megfelelően összesen 20 harmad- és negyedéves joghallgató vett részt a kutatás lefolytatásában. Ezek a hallgatók részletes felkészítést kaptak a kérdezőbiztosi feladatok ellátására, és az empirikus vizsgálat során – az OTKA kutatás témavezetője és egy felkért szociológus által biztosított - folyamatos konzultációs lehetőség állt rendelkezésükre.

A kutatási minta 246 bűnelkövető felmérésére terjedt ki. A kérdezetteket egyrészt kor szerint szelektáltuk (maximáltuk 25 évben, hiszen a fiatal, még nyitott korosztály véleményét szerettük volna megismerni), másrészt az elkövetett bűncselekmény típusa alapján végeztük el a kiválasztást (a nemi erkölcs elleni és a halállal végződő büntettek elkövetőit kizártuk a kutatásból). 194 fő a baracskai, a tököli illetve a szirmabesenyői büntetés-végrehajtási intézetből, míg kontrollként 52 főleg budapesti és néhány kecskeméti pártfogolttal készült kérdőíves felmérés. A két mintát külön elemeztük, a kutatás gerincét a nagyobb minta adta.

A vizsgálat kérdőíve két külön részből állt. Az *A lapot* a már kiválasztott elkövető aktájából töltötték ki a kérdezőbiztosok. Ezen a lapon olyan információkhoz jutottunk, amelyeket később, az elkövetővel felvett másik (*B lap*) kérdőív eredményeivel össze tudunk hasonlítani. Emellett információt kaptunk a sértettek számáról, a bűncselekmény helyszínéről, arról, hogy a kérdezett volt-e már büntetve, ill., hogy akkor milyen bűncselekmény miatt ítélték el. A *B lapot* a hallgatók a már kitöltött *A lap* után kérdezték le. E kérdések között szerepeltek a

megkérdezett elkövetők életkörülményeire, a büntett körülményeire, az áldozatra, az okozott kárra, illetve a vallásra vonatkozó (nem kötelezően megválaszolendő) kérdések.

A vizsgálati személyek által elkövetett bűncselekmények kategorizálása:

1. A személy elleni erőszakos bűncselekmények körébe a könnyű-, ill. a súlyos testi sértést, az önbíraskodást ill. a személyi szabadság megsértése büntetteket soroltuk.
2. A legnagyobb arányban előforduló vagyon elleni bűncselekmények az alábbiak voltak: csalás, lopás, betöréses lopás, zsarolás, rongálás, orgazdaság.
3. A vagyon elleni erőszakos bűncselekmények körébe a rablást és a kifosztást soroltuk.
4. Az egyéb bűncselekmények előfordulása nem jelentős a mintánkban, de sokfajta büntettet kategorizáltunk ebbe a csoportba. Többek között a közlekedési bűncselekményeket, a közokirat-, magánokirat hamisítást, a kábítószerrel való visszaélést stb.

A kérdezettek 80%-a 19-25 év közötti életkorú volt: 72 fő fiatal felnőtt (19-21 éves), 74 fő pedig 22-25 éves. A vizsgálat során rákérdeztünk arra, hogy a bűnelkövető mennyire készült a cselekmény elkövetésére. A fiatalok esetén ugyanis az volt az előzetes hipotézisünk, hogy inkább hirtelen ötlet vezérelte őket, és a „brahi”, a balhéban részvétel jellemzik az elkövetés körülményeit. Előzetes feltételezéseinket a kapott eredmények is megerősítették.

A vizsgálat során a bűncselekmény elkövetésével okozott kár összegét is igyekeztünk feltárni, különösen abból a szempontból, hogy az elkövető milyen módon ítéli meg a kár értékét és mekkora az a „valós” összeg, amelyet a hatósági iratok tartalmaznak. A vizsgálat során nyilvánvalóvá vált, hogy az elkövetők (talán fiatal koruk miatt is) nem tudják reálisan megbecsülni és anyagiakban is kifejezni az általuk okozott kár nagyságát. Vagy túl sokat mondanak, vagy egyáltalán nem tartják kárnak azt a következményt, amely az általuk elkövetett bűncselekmény folytán bekövetkezett. A vizsgálat érdekes hozadéka, az a visszajelzés, amelyet a felmérést végző hallgatók közvetítettek felénk: a kérdőív lekérdezése során a megkérdezett fiatalok a „kár” szót nem, vagy csak nehezen tudták értelmezni. (A kérdezőket arra kértük, hogy csak akkor „oldják fel” az esetleges félreértéseket, ha az nem egyértelmű a válaszó számára.)

A helyreállító igazságszolgáltatás kulcsa ezekben a félreértésekben keresendő. Amíg a sértett esetleges személyes kapcsolatának megromlását, bosszúságát, ijedtségét, kellemetlenségét is a „kár”-ba, a következményekbe számolja, addig a fiatalkorú elkövetők ezzel nincsenek

tisztában. Nem egyértelmű számukra, hogy mi az a „kár”, kellemetlenség (a ténylegesen okozott vagyoni veszteségen túlmenően) amit a sértettnek okoztak. Úgy véljük, hogy ezeket az értelmezéseket is egymáshoz közelebb hozhatná az a fajta „kiegyezés”, amikor ezeket a nézetkülönbségeket tisztázni lehetne és a kölcsönös megértés után egy közös megoldás kialakítására is sor kerülhetne.

A kutatás során a kárra vonatkozóan rákérdeztünk arra is, hogy az elkövető helyrehozta-e a bűncselekménnyel okozott kárt, akár részben, akár egészen. A korábbiakban már jelzett megértési problémák ennél a kérdéssornál mindvégig jelen voltak, a válaszadók nagy része nem tudta eldönteni a választ, a feltett kérdésnek nem volt számukra értelmezhető tartalma. A kérdezettek közel 60%-a azt mondta, hogy nem hozta helyre az okozott kárt, 40%-uk viszont azt állította, hogy igen. Az a 69 személy, akik azt állították, hogy helyrehozták már a kárt, leginkább úgy tették ezt, hogy visszaadták az ellopott dolgot, vagy azt a rendőrség foglalta le (57%-uknál mindkettő megtörtént), míg közel 20%-uk azt állította, hogy megtérítette az okozott kárt.

Azoknál, akik saját állításuk szerint sem tettek semmit a kár helyreállítása érdekében, arról is érdeklődünk, hajlandó lenne-e a jövőben helyrehozni azt? Figyelemre méltóan jelentős azoknak a száma (a megkérdezettek 58%-a), akik nem is óhajtják helyrehozni az általuk okozott kárt, az elkövetett bűncselekmény következményeinek helyreállítását „letudják” a szabadságvesztés büntetés letöltésével. (A pártfogoltak esetében még ennél is magasabb az elutasító válaszok aránya: közel 80%. Bár az esetszám nagyon alacsony e csoportban, azt jelzi, hogy a pártfogó felügyelet végrehajtása alatt a sértettet megillető jóvátételi és kárhelyreállítási kötelezettség teljesítése nem kap megfelelő hangsúlyt.)

Érdekes volt azon válaszok vizsgálata, amelyek a sértett vétkességére vonatkoztak. Az általunk kérdezettek közel 70%-a azt állította, hogy a sértett egyáltalán nem volt vétkes a tettben, és nem viselkedett könnyelműen vagy gondatlanul. A feltett kérdésre adott ilyen nagy arányú nemleges válasz a sértett irányába való megértést mutatja, amely jó kiindulópontja lehet egy esetleges tettes-áldozati kiegyezésnek. Az a tény viszont mindenképpen figyelmet érdemel, hogy a sértett hibáztatásának elmaradása nem párosul a saját felelősség elismerésével, illetve ennek a helyreállítási szándékban való megtestesülésében.

A válaszadók csupán 35%-a ismerte áldozatát a büntett elkövetése előtt. Az a 68 megkérdezett, aki ismerte a sértettet, őt leginkább az egyéb ismerős (72%), illetve barát

kategóriájába sorolta. A válaszadók nagy többsége (88%) nem haragudott az áldozatra, hiszen mint feljebb láttuk, többségük nem is ismerte az áldozatát. Elgondolkodtató, hogy bár a sértettet a büntett előtt nem ismerte az elkövető, mégis elzárkózik attól, hogy az okozott kárt valamilyen módon helyrehozza. A 194 szabadságvesztés büntetését töltő elítélt közel 60%-a találkozott a bűncselekmény elkövetése óta az áldozattal. Az esetek nagy többségében a bíróságon, a tárgyalás során találkoztak csak, ahova nem maguktól mentek, sőt egyes esetekben nem is tudtak/akartak beszélni a sértettel. Előfordult az is, hogy utcán, véletlenül találkoztak, de ez csak azokban az esetekben jelentett lehetőséget a „békülésre”, ha ismerték az áldozatukat. A pártfogoltak 51%-a találkozott a sértettel, többségük véletlenül az utcán vagy nyilvános helyen. Figyelemre méltó, hogy a válaszadók 77%-a nem is próbált kibékülni az áldozattal, amikor találkozott vele. A sértettel való kibékülési szándék hiányára utaló válaszokat megpróbáltuk összefüggésbe hozni az elkövetők sajátosságaival. Azt találtuk, hogy az adatok nem mutatnak szignifikáns különbséget a kor, az iskolai végzettség szerint, és nincsenek összefüggésben azzal, hogy az elkövető dolgozik-e vagy sem. Nem véletlen azonban, hogy azok az elkövetők, akik ismerték áldozatukat, szinte mindannyian megpróbálták vele kibékülni, hiszen nekik fontos volt, hogy a sértett mit gondol róluk. Ebben az egy esetben van szignifikáns kapcsolat. Azok az elkövetők, akik megpróbálták valamilyen magyarázatot adni tettükre, leginkább beszélgetést kezdeményeztek a sértettel, amelynek során bevallásuk szerint a sértettek többsége meg is bocsátott. Ugyanakkor jelentős azoknak az elkövetőknek a száma, akiknek a bocsánatkérését a sértettek elutasították, illetve csak kevés megértést tanúsítottak.

A kutatás szempontjából a legfontosabb kérdésünk az volt, hogy általánosságban vállalnák-e a kérdezettek az okozott kár megtérítését, ha ezzel elkerülhetnék a büntetést. A válaszadók 95%-a erre a kérdésre „igen”-nel válaszolt. Azzal, hogy ilyen magas arányban vállalnák általánosságban a kár megtérítését, kor, iskolai végzettség, lakhely szerint a válaszadók között nem tudunk különbséget tenni. Felvethető azonban, hogy a megkérdezettek általános kármegtérítési hajlandósága éppen a kérdés általánosságával volt összefüggésben, azaz az elkövetők nem érzik a konkrét és „fenyegető” kötelezettség-vállalás kényszerét, hiszen egy „elvont”, „arctalan” sértetről van szó. Ezt támasztja alá a kármegtérítési hajlandóság alacsony foka annak a sértettnek az esetében, akinek az elkövetett bűncselekménnyel valóban kárt okozott

Összegezve: A kutatás végeredménye azt mutatja, hogy az iskolai végzettség, a családi állapot, a lakhely nem befolyásolja az elkövetőket abban, hogy nyitottak legyenek egy újfajta jogkövetkezmenyi rendszer elfogadására. Szinte mindenki vállalná a kár teljes összegének megtérítését, amit esetleg munkával hozna helyre. Fontos kiindulópont lehetne egy esetleges tettes-áldozati kiegyezés során, hogy az elkövetők nem tartják felelősnek a sértettet. Azonban elgondolkodtató, hogy a kár fogalmát a fiatalok nem értették, ennek elemzését érdemes lenne tovább folytatni. Elgondolkodtató az is, hogy noha a 90% fölötti azoknak a száma, akik vállalnák a kár helyrehozását általánosságban, az általuk elkövetett bűncselekmény sértettje számára mégsem hoznák helyre az ő sérelmére okozott anyagi hátrányt. Továbbá azt is érdemes lenne tovább elemezni, hogy bár nem ismerte korábban a sértettet az elkövető, mégis sokan válaszolták azt, hogy a részére *nem* vállalnának – a kárhelyreállítás érdekében - munkát. Fontos információ a döntéshozók számára, hogy a fiatalokú bűnelkövetők többsége a sértettel egyezne ki, közvetítő segítségével.

III.2. „A közvélemény és a szakemberek a helyreállító igazságszolgáltatásról”

Az empirikus kutatás kérdőíves módszerrel tárta fel, hogy a hazai laikus és szakmai közvélemény hogyan viszonyul a jogkövetéshez, a szankciókhoz, miként vélekedik az erkölcsi szabályokról, a bűnelkövetés oksági hátterében lévő körülményekről, illetve mit tudnak, és mit várnak el a hazai büntető igazságszolgáltatás működésétől, és a helyreállító igazságszolgáltatás eszközeitől.

Az omnibusz vizsgálatot az ország felnőtt lakosságának összetételét a nemek aránya, a korcsoportok aránya, valamint a lakóhely településtípusa szerint pontosan tükröző - többlépcsős, rétegzett mintavételi eljárással kiválasztott – mintán, a Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet végezte el. A minta kisebb torzulásait a KSH adatait felhasználva matematikai eljárással, úgynevezett súlyozással korrigálták, és így a minta pontosan tükrözi a szavazókorú lakosság településtípus, nem, életkor és iskolai végzettség szerinti összetételét. A közölt adatok hibahatára az adott kérdésre válaszolók számától függően $\pm 3-5$ százalék volt. A terepmunka lefolytatására 2005. március 11-15-e között került sor. A tisztított, címkézett adatfájl átadása 2005. március 25-én történt meg.

Felmerült ugyanakkor, hogy szükség lenne a büntető igazságszolgáltatásban dolgozó (bíró, ügyész, pártfogó, büntetés-végrehajtás) szakemberek körében is hasonló attitűdvizsgálat lefolytatására. A kutatási program keretében – plusz anyagi forrás bevonása nélkül – fejlesztettük tovább a kutatási témát, és egy további kutatás megalapozása érdekében az ügyészségen (ügyészként, titkárként vagy fogalmazóként) dolgozó szakemberek körében is sor került az attitűdvizsgálat lefolytatására, az adatfeldolgozásra, a kódolásra, illetve a felcímkézett SPSS adatfájl elkészítésére. A postai módszerrel lefolytatott kérdőíves felmérés keretében 512 ügyész, ügyészségi titkár, illetve fogalmazó válaszolt – név nélkül – a kérdőív kérdéseire. (E kutatási elem - reményeink szerint – a büntető igazságszolgáltatási szakemberek körében lefolytatható attitűdvizsgálat megalapozásához is hozzájárult.)

A kutatási program második empirikus adatfelvételi szakaszában tehát két kutatás lefolytatására került sor:

- a.) az 1200 fős reprezentatív lakossági mintán történő lekérdezésre, és
- b.) 512 ügyész, ügyészségi titkár és fogalmazó körében postai úton történő kérdőív lekérdezésére.

A kérdőív 38 kérdésből álló első blokkja az empirikus vizsgálatok során szokásos demográfiai és területi jellemzőkkel, továbbá a megkérdezettek politikai preferenciáival, vallásgyakorlásával, konzervatív/liberális, illetve jobboldali/baloldali felfogásával kapcsolatos kérdéseket tartalmazott. A kérdőív speciális részét képezte az a 24 - többségében összetett - kérdésből álló kérdőív blokk, amely az alábbi kérdéscsoportok köré szerveződött:

1. A speciális kérdések egy része a jog- és szabálykövetéssel kapcsolatos attitűdökre kérdezett rá. Például arra, hogy miért tartja be az emberek többsége a törvényeket; mely szocializációs és társadalmi intézményeknek van a legnagyobb szerepük a szabálykövetés megerősítésében; illetve mely körülmények teszik, vagy tehetik a jog- és szabálykövetést plauzibilissá. (1, 3, 4. sz. kérdések)
2. A kérdések további köre a megkérdezettek életszemléletére, az emberek megbízhatóságáról alkotott képére, a sikeresség tényezőire, a rossz helyzetű társadalmi csoportokkal kapcsolatos attitűdökre kérdezett rá, illetve egyes társadalmi csoportokkal szembeni diszkriminációval kapcsolatos kérdéseket tartalmazott. (5-10. sz. kérdések)

3. Két attitűdkérdés foglalkozott azzal, hogy a biztonság kérdéskörében a megkérdezettek mit tartanak a legfontosabbnak, illetve azzal, hogy mit gondolnak a büntető igazságszolgáltatás feladatairól. (2. és 11. sz. kérdések)
4. Négy kérdés foglalkozott azzal, hogy milyen ismeretekkel rendelkeznek a megkérdezettek a létező bűnözés „valóságáról”, azaz tudják-e, hogy milyen nagyságrendű az erőszakos bűnözés hazánkban, hogy hogyan változott a bűncselekmények száma, hogyan vélekednek az egyes bűncselekmény-kategóriák súlyosságáról, illetve arról, hogy mit gondolnak a bűnözés és a bűnelkövetés okairól. (12, 13, 14, 17. sz. kérdések)
5. A kérdések meghatározó része a büntetőjogi jogkövetkezményekkel kapcsolatos attitűdökre kérdezett rá. Ezen belül részben arra, hogy a megkérdezettek mit tudnak a létező büntetékiszabási gyakorlatról, például a szabadságvesztés alkalmazási gyakoriságáról az egyes bűncselekményi kategóriákban. A büntetőjogi szankciókhoz kapcsolódóan milyen következményeket tekintenek a legsúlyosabbnak a jogkövetkezmények rendszerében, mit gondolnak a halálbüntetésről, ismerik-e a hazai büntetékiszabási gyakorlatot, mit gondolnak a szankcióalkalmazás hatásáról a bűnözés alakulására, mit gondolnak a szabadságvesztés tényleges szerepéről, illetve, hogy mely tényezőket tartanának szem előtt, ha nekik kellene ítélniük. (15-16, 18-23. sz. kérdések)

A felmérés eredményei jelzik, hogy - a szakmai tapasztalatokkal szemben - az átlagemberek jelentős része úgy véli, hogy folyamatosan és gyorsan növekszik a bűnözés.

- Jól látható, hogy a megkérdezettek kiemelkedő mértékben túlbecsülik az erőszakos cselekmények arányát és gyakoriságát az ismertté vált bűncselekmények körében. Ez nyilván annak is köszönhető, hogy a politika, és a szakmapolitika szerte Európában zászlajára tűzött néhány erőszakos bűncselekmény-típust, mint például a családi erőszakot, a gyermekek elleni szexuális cselekményeket, vagy a futball-erőszakot. Talán ennek a „fénytörésnek” esett áldozatul a bűnözés egészének összetételéről alkotott vélemény. Azt sajnos a kutatás eredményei alapján nem tudjuk megmondani, hogy mit gondolnak a megkérdezettek a bűnismétlők előfordulási gyakoriságáról a népességben, de ennek jelentős alábecsülését jelezheti, hogy egy másik kérdésre – ti., hogy milyen személyeket nem látna szívesen a megkérdezett a szomszédi környezetében – kiemelkedően nagy arányban jelezték, hogy a büntetett előéletű személyeket nem szívesen látnák a környezetükben.

- Jelentős ismerethiányt tudunk azonosítani a büntetéskiszabási gyakorlattal kapcsolatosan is. Sajnálatosnak véljük, hogy a súlyos erő-szakos bűncselekményeknél is a megkérdezettek többsége úgy gondolja, hogy az ilyen cselekmények elkövetőit a hazai bíróságok nem szabadságvesztésre ítélik – azaz sokkal enyhébbnek gondolják a büntetéskiszabási gyakorlatot, mint amilyen az a valóságban. E meg-győződést erősítheti a média bűnözésábrázolása, amely képből a bűnözés növekedésére és erőszakosabbá válására lehet következtetni. A kiemelkedően súlyos cselekmények részletes tálalása torzítja a létező bűnözésről kialakítható képet. Ugyanakkor nem csak a tömegkommunikáció felelőssége annak biztosítása, hogy a polgárok ismerjék a valós tényeket. A kormányzat és a büntető igazságszolgáltatási szervezetek feladata, hogy olyan érthető és értelmezhető információkkal lássák el a közvéleményt, amelyből kiderül, hogy például a bíróság milyen tényeket értékeli a szankció-alkalmazásnál, milyen súlyú bűncselekményekkel kapcsolatosan, milyen fajta szankciókat lehet alkalmazni, és sorolhatnánk. Elengedhetetlennek tartanánk, hogy a nemzeti alaptanterv részletesen tartalmazza a büntető igazságszolgáltatással és annak működésével kapcsolatos ismereteket. Számomra a fent említett hiányosság a kriminológusok mulasztását is jelzi: mintha a szakma ereje vagy elszántsága nem lenne elég átütő ahhoz, hogy a közvéleményt a valós helyzetről tájékoztassuk. A valós helyzet, a bűnözés stagnálását jelzi, ugyanakkor van néhány olyan bűncselekményi kategória, amelyben jelentős változást tapasztalhatunk: így különösen a közterületi és garázda jellegű cselekményeknél, illetve – a legszélesebben értendő – „bizalommal visszaéléssel” megvalósított bűn-cselekményeknél, amelyek akár a büntető törvénykönyv gazdasági, vagyon elleni vagy egyéb fejezeteibe tartozhatnak. Úgy tűnik, a 90-es évek elején, a bűnözés hirtelen megugrásánál, sikerült „alarmírozni” a közvéleményt, ezáltal forrásokat – bár soha nem elegendőt – allokálni a büntető igazságszolgáltatási szervezeteknek. Ma már mintha a szakma, illetve a politikusok kevésbé törődnének azzal, hogy a közvéleményt a valós helyzetről informálják.
- Kutatásunk eredményei azt is igazolják, hogy a szabadságvesztés, illetve a szabadságvesztési tartamok növelése közkeletű válasz a bűnözésre, és az emberek jelentős része úgy gondolja, hogy punitív válaszokkal csökkenteni lehet a bűnözést. Ugyanakkor azt is tapasztaltuk, hogy a megkérdezettek ezt nem az egyetlen lehetséges válasznak tekintik a bűnözésre. A lakossági attitűdök a szabadságvesztés szélesebb körű alkalmazására legalábbis ambivalensnek tekinthetők. A tanulság levonható, és a feladatok egyértelműek: a büntetéskiszabási gyakorlattal kapcsolatos ismeretek

szélesebb körű terjesztésével is növelni lehet a közvélemény bizalmát a büntető igazságszolgáltatás rendszerében. Hasonlóan fontos feladatnak gondoljuk a népesség ismereteinek erősítését a hazai bűnözés tényleges alakulásával kapcsolatosan, különös tekintettel a hazai erőszakos bűnözés terjedelmére és jellegzetességeire.

- Kutatásunk eredményei átfogóbb szociálpszichológiai összefüggésekre is utalnak. Mindkét mintasokaság megkérdezetteinek többsége egyetértett egyet azzal az állítással, hogy „a jog-szabályok adta kiskapuk mindaddig kihasználhatók, amíg ténylegesen meg nem sértjük a jogi előírásokat”. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha feltételezzük, hogy e „kiskapus” válasszal egyetértők relatíve magas aránya azt is jelzi, hogy nem csupán az átlagemberek, de a szakemberek is bizonytalanok a jogi és erkölcsi szabályok kollíziója esetén. Az la-kossági mintában tapasztalt megoszlások alapján feltűnő volt, hogy relatíve milyen sokan hisznek a jog erejében, és milyen kevesen a vallás, erkölcsi szabályokat megerősítő szerepében. „Azt a magatartási szabályt, amit egy mai társadalomban kényszerűen követni kell, ma már nem az erkölcsi normák mondják ki, hanem a jog szabályai – írja Pokol Béla. Bármennyire is nem értünk egyet ezzel a kategorikus állítással, a magatartás-reguláló eszközök között a jog szerepének átértékelődését kétségtelenül észlelhetjük. Nem feltétlenül abban az értelemben, hogy a jogi formába öntött viselkedési szabály minden körülmények között követésre talál, inkább abban az értelemben, hogy „eltűnnek a gyepük” a magatartás-reguláló eszközök területei között, és ott is a jogi szabály érvényesülésére hagyatkozunk, ahol az erkölcsi szabály reguláló erejének kellene érvényesülnie, illetve elegendő is lenne, ha ez érvényesülne. A helyreállító igazságszolgáltatás témakörével a kérdés összefügg, hiszen ez a megközelítés – mint korábban részleteztük – nagyobb jelentőséget tulajdonít az egyéni morálnak, mint a következményeket a tettarányosság mércéjével mérő hagyományos igazságszolgáltatás.
- A válaszok az emberek között érvényesülő bizalom alacsony szintjét jelzik: a megkérdezettek kevesebb, mint 40%-a érez bizalmat az emberek többségével szemben, 45%-uk az embereknek csak egy részében bízik, míg 16%-uk erősen szelektálva, kivételesnek tartja azokat az embereket, akikben meg lehet bízni. Figyelemre méltó, hogy elsősorban a budapesti és a városi lakosok szerint megbízható az emberek többsége, míg a falun lakók elsősorban a másokkal szembeni bizalmatlanságuknak adtak hangot. Öt nagy személycsoport létezik, akikkel nem szívesen élnének az emberek egy szomszédságban, és akiket a megkérdezettek –

életkortól függetlenül – egyaránt elutasítottak: (1) a kábítószerfogyasztó, (2) a prostituált, (3) az alkoholista, (4) a büntetett előéletű és (5) a HIV/AIDS pozitív személy.

- A sértett „megjelenése” a büntető igazságszolgáltatásban résztvevő szereplők között, segít abban, hogy a bűncselekményt ne csak, mint az állam büntető hatalmának érvényesítésére alkalmas eseményt definiáljuk, hanem egy személyt ért kárként, sérelemként is. Ez teremti meg a lehetőségét annak, hogy értelmet kapjon a bűncselekmény elkövetésében manifesztálódó konfliktus, és a kezelő rendszer erre a konfliktusra (is) reagálhasson az alkalmazott jogkövetkezéssel. Kutatásunk adatai a helyreállító igazságszolgáltatás lakossági elfogadottságát illetően vegyes eredményeket hoztak. A lakosok életkoruk, nemük és lakóhelyük függvényében eltérően ítélik meg a helyreállító igazságszolgáltatás eszközeinek hasznát, és alkalmazásának szükségességét. Ugyanakkor a kérdésekre adott válaszok egybevetése alapján nyitottságot is tapasztaltunk, mely nyitottság sokkal szélesebb körű és célzott információk, valamint meg-győzés révén remélhetőleg elfogadássá transzformálható. A szakemberi minta válaszaiból – bár a minta nem reprezentálja az ügyészségen dolgozó szakemberek teljességének véleményét – nagyon határozott támogatást kapott a jóvátétel és a helyreállítás gondolata. Az ügyészségi mintában válaszoló szakemberek, ugyan nem a helyreállító igazságszolgáltatás eszközrendszerének teljességét, de pozitívan értékelik annak egyes elemeit, ugyanakkor jelentős bizonytalanság és félreértelmezés is azonosítható, amely azt is jelzi, hogy a szakmai továbbképzéseknél nagyobb hangsúlyt kell helyezni e kérdésekre, különös tekintettel a köz-vetítés jogintézményére. A képzésnek ki kell terjednie a helyreállító igazságszolgáltatás filozófiájára és hatékonyságára. A képzésnek foglalkoznia kell a RJ eszközrendszerének meg-felelőségével a különböző bűncselekményi és elkövetői típusokra tekintettel, de olyan szociális és gazdasági változókra is ki kell térnie, mint az interperszonális kapcsolatok, a gazdasági egyenlőtlenség, illetve a kisebbségi kérdések. Nem tekinthetünk el olyan kérdések tisztázásától sem a szakemberek felkészítése során, mint a sértettek és elkövetők értékelése, illetve az etikai szabályok megfogalmazása, hogy ne az említett két szereplő formális bele-egyezése helyettesítse a szakmai megítélést.

IV. A kutatási eredményeket tartalmazó publikációk

A kutatási eredmények többféle módon is hasznosultak. Részben az elméleti háttéranyagok publikálásával, részben az empirikus kutatás összefoglaló anyagainak elkészítésekor. A kutatási program eredményeit a kutatási program tartama alatt 11 írott publikáció megjelentetésével hasznosítottuk.

IV.1. Konferenciái szereplés:

A kutatásvezető 2003-ban a Nemzetközi Kriminológiai Társaság 13. Nemzetközi Kriminológiai Világkongresszusán vett részt és tartott előadást Rio de Janeiróban. A kongresszuson egyébként 2000 brazil, és kb. 300 külföldi elméleti és gyakorlati szakember vett részt. A kongresszuson “Consequences and Aftermath of the Market Society and the Growth of Social Inequalities in the Transition Countries: The Case of Hungary” címmel tartott előadást, amely a ‘Strains on the Social Fabric: Inequalities, Minority Conflicts and Contemporary Social Structures’ (Workshop 6) szekcióban hangzott el. A világgongresszus előadásairól – eltérően a Nemzetközi Kriminológiai Társaság addig (és azóta) is folytatott gyakorlatától – nem készült konferenciái kiadvány.

A témavezető a Nemzetközi Kriminológiai Társaság meghívására és részvétele anyagi feltételeinek teljes biztosításával vett részt Philadelphiában a Nemzetközi Kriminológiai Társaság 2005. augusztus 7-11-e között „A bűnözés megelőzése és az igazság terjesztése: a változás hangjai” (Preventing Crime and Promoting Justice: Voices for Change) címmel megrendezett 14. Nemzetközi Kriminológiai Világkongresszusán. A kongresszusnak 56 országból 1200 résztvevője volt. A speciális esti workshop-on tartott előadás „Criminal Justice Reform in Hungary” címmel hangzott el, és amely áttekintette a magyar büntető igazságszolgáltatási reformokat a rendszerváltás kezdetétől. A témavezető az előadásban – a büntető igazságszolgáltatással kapcsolatos hazai lakossági attitűdök érzékeltetésére – felhasználta az OTKA keretében lefolytatott kutatás eredményeit is.

IV.2. Cikk, tanulmány:

2002-2003-ban a kutatásvezető a helyreállító igazságszolgáltatás, a büntetés és a kriminálpolitika összefüggéseiről készített tanulmányokat. Ekkor készült el Vígh József háttér tanulmánya is, amely az áldozatokkal kapcsolatos nézetek változását, a sértettekkel kapcsolatos nemzetközi szabályozást, a kártalanítás, a békéltetés a bűncselekmény előtti állapot visszaállításának lehetséges módozatait, valamint a hazai kárjövételi gyakorlatot tekintette át. A gyakorlati tapasztalatok szerint a helyreállító igazságszolgáltatási eszközök alkalmazására új eljárásjogi jogintézmények alakulnak ki, vagy alakulnak át. A kutatás keretében ennek büntető eljárásjogi szempontú áttekintésére készített Kiss Anna háttér tanulmányt „Az adhéziós eljárás szerepe a büntetőeljárásban” címmel.

IV.3. Monográfia, könyvfejezet:

Bár a kutatási program kezdetén nem terveztük a kutatási téma monografikus összegzését, azonban a kutatás eredményeinek széles körben történő közzététele érdekében ez is szükségesnek látszott. A monografikus összegzést különösen arra tekintettel tartottuk fontosnak, mert a hazai pártfogó szolgálat 2003-ban megvalósult reformja megnyitotta az utat az alternatív szankciók szélesebb körű alkalmazása előtt, mely szükségszerűen a helyreállító igazságszolgáltatás eszközeinek nagyobb ismertségéhez vezet. Fontos tehát, hogy az elméleti és gyakorlati szakemberek naprakész információkat szerezzenek e témakörből. Az is a monografikus feldolgozás szükségességét húzta alá, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás egyik nevesített eszköze/módszere éppen a kutatás tartama alatt intézményesült a magyar jogban: 2007-től büntetőügyekben is lehetőség lesz közvetítői tevékenység (mediáció) lefolytatására. Ez az új fejlemény is indokolta, hogy nagyobb erőfeszítéseket tegyünk a téma monografikus összefoglalására annak érdekében, hogy a gyakorló szakembereknek a hazai kutatási tapasztalatokról, és a helyreállító igazságszolgáltatás tudományos értékeléséről is álljon rendelkezésre információ a hazai szakirodalomban.

Kiadás alá rendeztük a kutatás eredményeit összefoglaló empirikus kutatások eredményeit és az elméleti tanulmányokat tartalmazó kiadványt. Ebben a korábbi kutatási eredményeket tartalmazó tanulmányok mellett két új tanulmányt is közzétettünk: Kerezsi Klára 70 oldalas kutatási beszámolóját a lakossági és a szakmai véleményekkel kapcsolatos attitűdvizsgálatról, Kiss Anna „A sértett szerepe az adhéziós eljárásban” c. tanulmányát. A kutatás anyagait

tartalmazó kötet 2006. szeptember végén jelenik meg. A kutatás lehetőséget teremtett arra, hogy segítségével Györy Csaba doktorandusz-hallgató egy nagyobb lélegzetű elméleti tanulmány megírásába kezdjen a helyreállító igazságszolgáltatás elméleti problémáiról. Mivel a hallgató közreműködését a kutatás tervezésekor még nem állt módunkban számításba venni, ezért csak a kutatás záró évében lépett a kutatók közé. A kutatás tartama alatt elkészült „A helyreállító igazságszolgáltatás két szemléletéről” c. tanulmány ún. „ceruzás” változata, amelynek későbbi publikálása az OTKA nyilvántartási szám feltüntetésével történik.

Az alternatív szankciók tartalmát adó helyreállító igazságszolgáltatási eszközök és a büntetőpolitika kapcsolatával foglalkozó önálló monográfia megjelentetésére is sor került. A Complex Kiadói Kft. kiadásában megjelenő monográfia 2006. október elején jelenik meg.

A kutatási témában a kutatás kezdete óta az OTKA nyilvántartási szám feltüntetésével megjelent (vagy közlésre elfogadott) publikációk listája

Sor szám	Szerző(k) neve	Cikk címe	Kiadvány, folyóirat címe, megjelenés ideje, első-utolsó oldalszám	*Dokumentum típusa	Szerepel-e az OTKA hivatkozás
1.	Kerezsi Klára	A kriminológia és a büntetőpolitika kapcsolata	Kriminológiai Tanulmányok (szerk: Irk, F.), Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2003. 121-159.o	könyvfejezet	Igen
2.	Kerezsi Klára	A közösség és a közösségi büntetés	Belügyi Szemle 2003/2-3. sz. 84-109.o.	cikk	Igen
3.	Vígh József	„A kárhelyreállító igazságszolgáltatás eszközei a hazai büntető igazságszolgáltatás rendszerében”	Jogelméleti Szemle 2003/2 http://www.extra.hu/jesz/	cikk	Igen
4.	Vígh József	Restorative Criminal Justice and Society	Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös Nominatae, Tomus XLIII. Budapest, 2003. 71-99	cikk	Igen
5.	Vígh József	„A kárhelyreállító igazságszolgáltatás eszközei a hazai büntető igazságszolgáltatás rendszerében”	Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis de Rolando Eötvös nominatae tom. XL ann. 2003 Budapestini, ELTE (szerk: Földi, A.). 193-221. old	cikk	Igen
6.	Barabás A. Tünde Windt Szandra	Elterelés vagy elzárás?	Kriminológiai Tanulmányok, 41.k. (szerk: Irk, F.) Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2004. 295-315.o.	könyvfejezet	Igen
7.	Barabás A. Tünde	Börtön helyett egyezség? Mediáció és más alternatív szankciók Európában.	KJK-Kerszöv Kiadó, Budapest, 2004.	könyv	nem
8.	Kiss Anna	Az adhéziós eljárás szerepe a büntetőeljárásban	Kriminológiai Tanulmányok 42. k. (szerk: Irk, F.) Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2005. 367-380.old.	könyvfejezet	Igen
9.	Kerezsi Klára	Public opinion on safety and crime prevention.	The Stockholm Criminology Symposium, Stockholm, Sweden, June 15-17, 2006 Program and Abstracts, p.212-213.	absztrakt	nem
10.	Kerezsi Klára	Kontroll vagy támogatás: Az alternatív szankciók dilemmája napjaink büntetőpolitikájában	Complex Kiadói Kft. Budapest, 2006. (megjelenik: 2006. október közepe)	Könyv	Igen
11.	Tamási Erzsébet (szerk)	A helyreállító igazságszolgáltatás lehetőségei a bűnözés kezelésében	Budapesti Szociális Forrásközpont, Budapest, 2006.	Könyv	Igen

| | | (megjelenik: 2006. szeptember vége) | | |

Budapest, 2006. június 30.

Dr. Kerezi Klára
témavezető